

Nelida Nemeč

RIKO DEBENJAK TOKRAT KOT SLIKAR

Večino svoje dolge in plodovite življenjske poti je Riko Debenjak resda posvečal grafični ustvarjalnosti in jo popeljal v sam vrh sodobnih likovnih iskanj, vendar je v petdesetem ustvarjalnem obdobju svoje bogato likovno védenje in globoko estetsko čutenje izražal tudi v drugih likovnih zvrsteh, predvsem v slikarstvu in ilustraciji. Likovno občutljiv in izvirno kreativen je z zrelostjo in modrostjo ustvaril obsežen opus, ki ga je opredelil kot enega izmed najpomembnejših likovnih ustvarjalcev druge polovice dvajsetega stoletja na Slovenskem.

Riko Debenjak je danes gotovo ime, ki pomeni sinonim za vrhunsko slovensko grafično ustvarjalnost, ime, ki je zapisano med tistimi umetniki, ki so oblikovali naš čas. Bil je profesor, ki je vzgojil celo vrsto odličnih grafikov, bil je grafik, ki je ustvaril impozanten opus več kot dvesto petdeset del. Kot grafik je prejel številna priznanja in nagrade; o njegovem grafičnem opusu so pisali najpomembnejši likovni kritiki. Njegova grafična dela so bila razstavljena na številnih razstavah doma in po svetu.

Riko Debenjak pa je bil tudi slikar. Slikar po izobrazbi in čutenju. Slikar po dojemanju in sprejemanju barve in svetlobe. Življenjsko naključje pa je hotelo drugače. Na list papirja je umetnik zapisal: »Jaz sem nesrečen slikar – grafik. Obseden sem z eksperimentiranjem in izraznimi možnostmi, ki jih nudi grafika, a umrl bom žalosten, ker ne utegnem slikati.« Slikal je. Za dušo. V času, ko se je dokončno odločal za grafiko tudi zato, da je preveril izpovedno in izrazno moč novih likovnih definicij, da je občutil barvo in svetlobo. Da je dal poleta slikarski roki.

Ko se je Riko Debenjak odločil za študij likovne umetnosti, je bil že zrela osebnost s prirojenim darom za estetiko in risbo, z nagnjenjem k natančnosti, vztrajnosti in doslednosti ter odločen, da se bo posvetil slikanju. Številni portreti, krajine, tihožitja, akti in interieri, ki jih je v tridesetih letih v času šolanja v Beogradu (1930–1937) izdelal v različnih tehnikah, od olja, akvarela, pastela, krede in bakroreza, kažejo na njegovo izredno plodovitost in zmožnost ustvarjanja v različnih tehnikah in motivih.

V slikarstvu se je odločil za tehniko olja, motivno pa za portret, tihožitje in krajino. Tako je slikar v času od leta 1934 do leta 1958, ko se je v celoti posvetil grafični ustvarjalnosti, in v času po letu 1974, ko se je od grafike povsem poslovil,

ustvaril nad tristo del, ki Rika Debenjaka kažejo kot izvirnega in talentiranega slikarja z močno poudarjenim smislom za kolorit, risbo in kompozicijo, ki pa v slikarstvu ne išče novih likovno stilnih in formalnih poti, ne tehnik ne vsebin.

Debenjakovo umetniško pot označujejo tako po vsebinski kot izraznoformalni plati različna slikarska, grafična in ilustratorska dela, ki jih lahko razvrstimo v pet glavnih sklopov in zajemajo čas od leta 1934 do 1984.

Za ves Debenjakov grafični opus, ki je nastal v času po letu 1951 in do konca leta 1974, je značilno, da ga je mojster snoval v obliki tematsko in tehnološko enovitih ciklusov, ki se jim je odzival s spontanostjo trenutnega zanimanja, a jih z natančnostjo resnega ustvarjalca izpeljeval in nadgrajeval v številnih variantah do maksimalne popolnosti in dodelanosti.

Cikličnost njegovega dela ni bila povezana s kako časovno distanco, saj je istočasno lahko snoval tudi dva, motivno in problemsko povsem različna cikla. K temu ga je gnala silovita umetniška bit, ki se je napajala v bogastvu slovenskega folklornega sveta, v življenju in okolju, ki ga je obdajalo, a ga je sam videl, dojemal in sprejemal z drugačnimi očmi in videnji. Vtise je v svoja snovanja prenašal neposredno, impulzivno in stvarno, da bi ohranil občutek pristinosti in elementarnosti. Njegov motivni svet, tako jasno prepoznaven malone v vseh njegovih grafikah, tudi pri nepredmetnih ali tistih na robu nepredmetnosti, se je zaokrožal v pet večjih sklopov: etnografskih predmetov, Istrank ali Kraševke, organskega in anorganskega sveta ter tematike magičnih dimenzij. Znotraj teh se vrste številni cikli: Panjske končnice, Istranke, Kraševke, Na morskem dnu, Nečke, Kamen, Sledi na ometu, Grebelca, Drevo-skorja-smola in Magične dimenzije.

Slovenska likovna zakladnica je dobila dela neprecenljive umetniške vrednosti: poleg znanih in priznanih iz vseh ciklov je dobila tudi najpomembnejša – Magične dimenzije; Riko Debenjak se je z njimi zapisal v zgodovino.

Pa vendar je v svojem plodnem ustvarjalnem obdobju zarezal še mnogo drugih sledov. Ko je kot grafik šele delal prve korake, tipal in se še iskal, in ko se je od likovnih realizacij v grafiki poslavljaj, je slikal in opus skoraj tristoletih slikarskih del, predvsem v olju, bi lahko razvrstili v štiri zaokrožene celote.

V prvem obdobju, ki zajema čas šolanja v Beogradu in bivanja v Parizu od leta 1934 do 1939, se je Riko Debenjak posvečal predvsem slikarstvu, ki je iskalo primerjave in vzore pri nizozemskih, italijanskih in španskih mojstrih renesanse in baroka, in slikal predvsem mestne vedute, tako Pariza kot Ljubljane, ter svojo ikonografijo dopolnil tudi z nabožno vsebino. Dela nosijo prvine impresionizma in barvnega realizma, so barvno sočna ter kompozicijsko in vsebinsko premišljena.

V prvi polovici drugega ustvarjalnega obdobja (1940–1950) je Riko Debenjak, izčrpan od hude bolezni ter prestrašen in prizadet nad grozotami in stiskami vojne, iskal življenjski smisel v izpovedovanju drobnih življenjskih trenutkov, lepote obrazov, v spominu ohranjene pokrajine in umirjenih, domačijsko občutenih tihožitij s cvetjem, ribo ali mesom. Motivno in izrazno formalno je ostajal pri preverjenem, le ikonografski izbor je bil ožji.

Prva povojna leta so tudi v likovnih iskanjih prinesla ideološke in s tem likovno formalne in vsebinske spremembe: smer socialističnega realizma se je dotaknila tudi Debenjaka, ki je ponovno upošteval mimetičnost, a jo je pred tem že presegel. Veljavo je pridobila figura.

Tretje ustvarjalno obdobje, ki zajema desetletje od leta 1950 naprej, predstavlja vrh v slikarjevem ustvarjanju, čeprav je to tudi obdobje silovitega vzpona v grafičnem snovanju. Nastajal je opus, raznolik tako po izbiri zvrsti kot forme in vsebine. In prav izbira zvrsti je umetniku velikokrat v tem času narekovala tudi

formo in vsebino; le v nekaj primerih je podoživel isto vsebino tako v sliki kot v grafiki.

V prvi polovici šestega desetletja je Riko Debenjak še veliko slikal: tihožitja, krajine in figuro. Še najpogosteje ga je pritegnila narava, zemlja. Še vedno prepoznavna, a že rahlo poenostavljena v sproščenih barvnih nanosih, rjavih, oker, rdečih ali modrih tonov. V svojem ustvarjalnem procesu je ostal zavezan klasični delitvi: v slikarstvu se je motivno držal klasičnih tem, v grafiki se je loteval novih, kjer je že zelo odločno prenašal posamezne vtise neposredno v grafično ploščo in kjer je že zelo poglobljeno eksperimental.

V slikarstvu je večinoma ostajal pri znanem in v preverjenih okvirih sproščal svoje slikarsko čutenje. Toda pri nekaterih delih je čutili likovno formalne premike, ko je iz grafike prenašal na slikarsko polje. Značilen primer so Istranke: kolorit je umirjen in rjavkasti toni so toni zemlje, ki ji žene, stilizirane in ploskovite, pripadajo. Figure so že tako radikalno poenostavljene, da njih telesa le rahlo zaznaš, začutiš v gibanju. Pri podobi spuščanja zmajev je slikar že bolj drzen: figuralno kompozicijo je postavil v pokrajino in oboje prečistil, stiliziral, poenostavil do tiste mere, da so figure in hribovito ozadje zaživel kot simboli. Kompozicijo je slikar gradil z izrednim posluhom za harmonično skladnost, ki jo je močno nadgradila barva, ta pa se je razživela v vsej svoji bogati paleti. Barva je tako rekoč postala nosilka sporočila. Postala je vsebinski akter, simbol.

Čeprav je Riko Debenjak sredi šestega desetletja že postajal pomembna osebnost na področju grafičnega ustvarjanja, je v tem obdobju še vedno veliko tudi slikal. Slikarstvu se le ni mogel povsem odpovedati. Preveč mu je zlezlo pod kožo, preveč je ljubil svetlobo. Sanjal barve. Grafika ga je zasvojila, a slikanje ga je osrečevalo. Sproščalo, vzradostilo. Te barvne podobe nosijo novo izpovednost, izraznost. Nove slikarske vrednote. Te so nesporne in doslej skoraj neznane in mogoče tudi ne dovolj priznane. Slikar v njih še vedno živi, le da mora svoja hotenja utišati. V tem desetletju je nastala vrsta pomembnih del.

Čeprav je bil Riko Debenjak slikarsko šolan in gotovo tudi izredno nadarjen, je nova iskanja v likovni govorici prepuščal grafičnim tehnikam. Tu je preizkušal, tu je odkrival. Tu je pravzaprav našel veliko novega. Slikarski opus več kot tristotih del in petindvajsetih plodovitih let je leta 1958 tako rekoč sklenil. Zadnje ustvarjalno desetletje pomeni pogled nazaj: prehojena pot je dolga, strma in plodovita. Zaznamovala je umetnika, zaznamovala je čas. Kot božajoč dotik spomina ostaja dimenzija, ki je neopredeljiva in magična. Prostor in čas kot celota. Srečujeta se umetnikova misel in občutje. Neizrekljivemu je dal vidno podobo. Ponovno je slikal. Še enkrat je želel občutiti opojni svet barv. Roka se je še zadnjič dotaknila slikarskega platna: nastajajo šopki, hruške, portreti. Znane motive je podoživel še enkrat, tudi magične dimenzije. V črni ozadja je odletel komet. Krog se je sklenil. Ostal je veličasten opus. S to razstavo tudi veličasten pregled.

Petdeset let ustvarjalnih hotenj. Stotine zgodb, stotine doživetij. Večina med njimi so neponovljiva. So večna. Zapisana so v zgodovino.